

लोहोरुड् लेखन निर्देशिका

लोहोरुड् भाषाको स्तरीय
लेखनको लागि प्रस्ताव

पहिलो परीक्षण संस्करण

February 2011

विषय सूची तालिका

उद्देश्य	6
अध्याय १	
लोहोरुड् भाषामा व्यञ्जनवर्णहरू	7
कण्ठ्य स्पर्श	14
अक्षरको अन्तमा आउने व्यजन वर्णहरूः	15
व्यञ्जनवर्णहरूको संयुक्ताक्षरः सरल	17
व्यञ्जन वर्णहरूको जोडाइ : शब्दको सिमानाहरूमा	19
नेपालीबाट सापटी लिइएका वा आगन्तुक ध्वनिहरू	20
अध्याय २	
लोहोरुड् भाषाका स्वर वर्णहरू	25
छोटा स्वर वर्णहरू	25
नेपालीका छोटा स्वर वर्ण भन्दा फरक	29
लामा स्वरवर्णहरू	30
लामो स्वर वर्णसँग छोटो स्वर वर्णको तुलना	33
संयुक्त स्वर वर्ण (द्विस्वरहरू)	36

अध्याय ३	
लोहोरुड् वर्णमाला	38
अध्याय ४	
लोहोरुड् मा बिराम चिन्हरूको प्रयग.....	40
२ संज्ञा (नाम).....	44
३ सरल र संयुक्त प्रत्ययहरू.....	45
४ शाब्दिक वा मौखिक रूप.....	47
५ अव्यय/निपात.....	51
अध्याय ५	
लोहोरुड् पाठ.....	53
अध्याय ६	
निष्कर्ष.....	56

परिचय

यो पुस्तिका केन्द्रिय भाषा विज्ञान विभाग त्रिवि र SIL को संयुक्त तत्वधानमा काठमाण्डौमा मिति २०६७ साल माघ १० गते देखि २० गते सम्मको किराती भाषा लेखन स्तरीकरण कार्यशालामा तयार भएको हो । यस पुस्तिकामा निम्न व्यक्तिहरूको योगदान रहेकोछः

श्री भवानी प्रसाद लोहोरुङ्

श्री हस्तबहादुर लोहोरुङ्

श्री बरुण लोहोरुङ्

श्री लालबहादुर लोहोरुङ्

श्री बालबृष्ण लोहोरुङ्

श्री उराश लोहोरुङ्

परामर्शदाता:

प्रा. डा. माधवप्रसाद पोखरेल (त्रि.वि.)

प्रा. डा. चुडामणी बन्धु (त्रि.वि.)

प्रा. डा. दानराज रेमी (त्रि.वि.)

श्री नेत्रमणीश् राई (त्रि.वि.)

श्री खजेप वेबस्टार (SIL)

सहजकर्ता: श्री डि. बि लिम्बू

यस पुस्तिकाको सुझावहरु माथि उल्लेखित विशिष्ट भाषाविद् परामर्शदाताहरु द्वारा जाचिएका हुन् । यस पुस्तिकालाई परिक्षणको निम्ति पहिलो पटक प्रकाशन गरिएको हो ।

अझ राम्रो सुधार गर्न सुझाव र सल्लाहहरु निम्न ठेगानामा पठाउन सक्नु हुनेछ ।

उराश राई

जि.पि.ओ ८९७५, ई.पि.सि. १४०२

काठमाण्डौ नेपाल

इमेल: urashrai@yahoo.com

उद्देश्य

लोहोरुड् भाषा सहित्य समिति र लोहोरुड् अग्रज समुदायबाटको सल्लाह र सुझाउ अन्तर्गत लोहोरुड् लेखनशैलीलाई स्तरीय बनाउने सन्दर्भममा हामीले यस पुस्तिकालाई सिफारिस गरेका छौं । मुख्यतः यसका तीनवटा उद्देश्यहरू छन्:

- (१) लोहोरुड् भाषामा स्तरीय लेखनशैली प्रयोग गर्नलाई एकरूपता भएको चाहन्छौं, किनकि यो नयाँ लिखित पुस्तिकाले सबै लोहोरुड् भाषीहरूलाई उत्साहित बनाउनेछ भन्ने आशा गरेका छौं ।
- (२) यस लेखनशैलीबाट विना कठिनाई नेपाली भाषा पढिरहेका तथा लोहोरुड् भाषामा लेख्न र पढ्न सक्ने मानिसहरूलाई सहयोग पुग्ने आशा राखेका छौं ।

(३) हामी यस लेखनशैलीलाई सकदो सहज बनाई
लोहोरुङ्ग बालबालिकाहरूको लागि स्कूलमा पनि
अध्यापन गर्न सकिने होस् भन्ने चाहन्छौं ।

अध्याय १

लोहोरुड़ भाषामा व्यञ्जनवर्णहरू

लोहोरुड़ भाषामा २३ वटा व्यञ्जन ध्वनिहरू पाइन्छन् । प्रायः सबै ती व्यञ्जन ध्वनिहरूलाई नेपालीमा झै देवनागरी लिपीमा लेखिएका छन् ।

व्यञ्जनवर्णका उदहारणहरू

प्रत्येक शब्दहरूको शुरुमा, विचमा र अन्त्यमा प्रयोग गरिएका व्यञ्जन वर्णहरूको उदहारण तल दिइएका छन् । लोहोरुड़ भाषाको सबै व्यञ्जन वर्णहरू शब्दको शुरुमा वा अन्तमा आउदैनन् ।

क/क्	लोहोरुड़	नेपाली
अगाडि	कुमा	लुक्नु
	कक्मा	फाल्नु
मध्य	टुक्मा	विराम हुनु
	लक्मा	सापटि लिनु

अन्त्य	बाक्	सुंगुर
	चाःक्	खान्छ

ख/ख्	लोहोरुड्	नेपाली
अगाडि	खाअ्मा	छाउनु
	खाक्मा	घोञ्नु
मध्य	टुक्मा	दुख्नु
	टुक्रुबा	बिमारी

ग/ग्	लोहोरुड्	नेपाली
अगाडि	गुबि	यहाँ
	गोबाड्	यहाँबाट
मध्य	चागाक्	टिडो
	चागुक्	सिगाँसिनु
अन्त्य	बेग् बेग्	चेप्टो चेप्टो

ड़/झ	लोहोरुड़	नेपाली
अगाडि	डाङ्मा	बौलाउनु
	डा	माछा
मध्य	उड्मा	मेरो आमा
	युड्मा	राख्नु
अन्त्य	याङ्ग	पैसा
	लाङ्ग	खुट्टा

च/छ	लोहोरुड़	नेपाली
अगाडि	चामा	खानु
	चाङ्मा	लाउनु
मध्य	आचामे	नखानु
	आचाङ्मे	नलगाउनु

छ/छ्	लोहोरुड़	नेपाली
अगाडि	छाक्मा	फुरतिलो

मध्य	इच्छोक्	एकछिन्
	इच्छुबा	मापाको

न/न्	लोहोरुड़्	नेपाली
अगाडि	नुःमा	राम्रो हुनु
	नामा	विषाउनु
मध्य	सेन्टा	राती
	लेन्ट	दिउंसो
अन्त्य	लेन्	जिब्रो
	खेन्	तिहुन

प/प	लोहोरुड़्	नेपाली
अगाडि	पिअमा	दिनु
	पाक्मा	उघाउनु
मध्य	साप्मा	लेख्नु
	पाप्मा	आवश्यक हुनु

अन्त्य	खाप्	भाषा
	डाप्	साला

फ/फ्	लोहोरुड्	नेपाली
अगाडि	फाअमा	कुट्नु
	फड्मा	तिर्नु
मध्य	साफुक्	मुत्रथैली

ब/ब्	लोहोरुड्	नेपाली
अगाडि	बुःमा	सुकाउनु
	बामा	बुन्नु
मध्य	तबे?बुड्	लोहोरुड् थर
	सड्बप्मा	हेकुला

भ/भ्	लोहोरुड्	नेपाली
------	----------	--------

अगाडि	भुमा	
	भोचो	
मध्य	तुम्भुड़्ला	झाडी जड़्गल
	साम्भड़्	बम

म/म्	लोहोरुड़्	नेपाली
अगाडि	मुमा	खेती गर्नु
	मुक्मा	बजनु
मध्य	साम्दाड़्वा	हलेसो
	तुमु	भेत्यो
अन्त्य	नाम्	घाम
	लाम्	बाटो

य/य्	लोहोरुड़्	नेपाली
अगाडि	युमा	आउनु
	योमा	पुनु, पर्याप्त हुनु

मध्य	चायाकमा	खाइ राखौ
	खेअयाकमा	गइ राखौ

र/र्	लोहोरुड़्	नेपाली
अगाडि	रो	कुट्
	रुक्मा	मुड्क्याउनु
मध्य	चरुड़्	गहकिलो
	बिरुम्मा	कोटेरा
अन्त्य	गर	यस्तो/थता
	मर	उस्तो/त्यता

ल/ल्	लोहोरुड़्	नेपाली
अगाडि	लिमा	गुलियो हुनु
	लाःमा	लिनु
मध्य	माड़्लिडा	भएको छैन

व/व्	लोहोरुड़्	नेपाली
अगाडि	वामा	आगोमा सेकाउनु
	वा	कुखुरा
मध्य	हिअवापा	हावा
	तावामा खेवामा	लक्ष्मि
अन्त्य	चिअवा	कालिज
	आराअवा	काग

स/स्	लोहोरुड़्	नेपाली
अगाडि	साअमा	लेख्नु
	सोमा	ओसार्नु
मध्य	इक्सामा	सोलिटनी
	चासाक्	सामल
अन्त्य	बाक्सा	सुंगुरकोमाशु
	टेङ्सा	लोहोरुड़् थर

--	--	--

ह/ह	लोहोरुड्	नेपाली
अगाडि	हाम्मा	बचाउनु
	होमा	गाइनु
मध्य	बिहा	सेताँे
	फिहा	पहेले/सुन

कण्ठ्य स्पर्श

लोहोरुड् भाषाका केहि शब्दहरूका बीच भागमा कण्ठ्य स्पर्श भएर वा घाँटीमा रोकिएर उत्पन्न हुँदछन् । यो ध्वनि व्यञ्जनवर्ण पनि हुन्छ, जस्तैः क, ग, प आदि । यो ध्वनि नेपालीमा पाइदैन, लोहोरुड्मा पाइन्छ र नेपालको पहाडी मुलुकमा यस प्रकारका थेरै भाषाहरू पाइन्छन् । यिनीहरूलाई यस प्रकारका अंचिन्ह प्रयोग गरी लेखिएका छन् ।

उदहारणहरूः

अ्	लोहोरुड्	नेपाली
मध्य	हाअमा	बिक्रि हुनु
	सँअमा	तान्नु

अक्षरको अन्तमा आउने व्यजन वर्णहरूः

माथि दिइएको तालिकाहरूमा हामीले हेर्दा केही व्यञ्जन वर्णहरू अक्षरको विचमा र अन्तमा (शब्दहरूको अन्तमा) पनि आउन सक्छन् । यस्ता व्यञ्जनवर्णहरू निम्न लिखित छन्:

अ	क	ग	ड	न	प	म
---	---	---	---	---	---	---

अक्षरको विचमा र अन्तमा आउने व्यञ्जन वर्णहरूलाई (शब्दको विचमा र अन्तमा पनि) तल उदाहरणहरूमा देखाइएका छन् ।

लोहोरुड्	नेपाली
----------	--------

क	पक्‌मा	फुटाउनु
	लक्‌पा	उम्‌लिनु
	केकैक्	मकै
	बाक्	सुगुर
ग	टःग्‌मा	ठोक्काउनु
	रःग्‌मा	कुट्टनु
	अःग्	बास्छ
	टःग्	पाउछ
डः	पाड्‌डु	पठाएकोछ ।
	नाड्‌मा	जोगाउनु
	हाड्	र, बाट, पनि
न	नाम्	घाम
	आनाम्	तिम्रो
	लेन्	जिब्रो
प	पाबुक	चाहिन्छ
	पाप्मा	चाहिनु

	खाप्	भाषा
म	मइक्मा	कालो
	खाम्‌मा	ओड्नु
	खाम्	माटो

व्यञ्जनवर्णहरूको संयुक्ताक्षर : सरल

लोहोरुड्	नेपाली
साअमा	लेख्नु
काक्मा	नाघ्नु
हाःअमा	रुनु
फेम्मा	लडाउनु
झम्मा	सुत्नु

शब्द खण्डहरूका अन्त्यमा व्यञ्जनवर्णहरू आँदछन्, र अकौ व्यञ्जन वर्णलाई पछ्याँदछ, यस्तो व्यञ्जनवर्णलाई संयुक्ताक्षर वा आधा अक्षरमा

लेखन सकिन्छ, (उदाहरणको लागि, सक्मा) तर लोहोरुड़् भाषामा हलन्त प्रयोग गरेर लेखन पनैछ, (सक्मा) | यस्ता केही लिखित अक्षरहरूलाई स्तरीय बनाउन केहि नियमहरूका विकास गर्न आवश्यक हुँछ।

यहा हलन्त प्रयोग गरी लेखिएका केहि शब्दहरू तल दिइएका छन् :

मुल शब्द		प्रत्यय	लोहोरुड़्	नेपाली
लोहोरुड़्	नेपाली			
खिम्	घर	पाड़्	खिम्पाड़्	घरबाट
मिक्	आंखा	पवा	मिक्पवा	आनो
खेम्‌मा	सुन्नु	इम्‌पा	खेम्मिम्पा	सुनेको
इम्‌मा	सुत्नु	खेअ्मा	इम्टिखेअ्मा	निर्दईहल्नु ल्नु

पाड्.मा	पठाउनु	इम्.पा	पाड्.मिम्.पा	पठाएको
---------	--------	--------	--------------	--------

व्यञ्जन वर्णहरूको जोडाई : शब्दको सिमानाहरूमा जब मुख्य शब्दसँग प्रत्यय जोडिएको अवस्थामा कोही मानिसहरू फरक प्रकारले व्यञ्जनवर्णलाई जोड्न चाहन्छन् । उदाहरणका लागि: “घर सँग” मुख्य शब्द लोहोरुड्.मा खिम् यो प्रत्यय -नुड्. सँग जोडिदा । यसलाई यसरी लेख्न सकिन्छ:- खिम् नुड्. । सामान्य व्यञ्जन वर्णको जोडाई माथि देखाइएको उदाहरण अनुसार यसले छुटै लेखिन्छ। यहाँ केही उदाहरणहरू देखाइएका छन्:

यसरी लेखनुहोस्	यसरी नलेखनुहोस्	नेपाली
हिम्नु	हिम्नु	घर सँग
खेअमा	खेअमा बाड़के	जानुभन्दा
रःक्रमा	रःक्रमा हाड़	कुटेर
हे:मा	हे:मा हाड़के	टोके पछि
काड़ा	काड़ा मि	मेरो

नेपालीबाट सापटी लिइएका वा आगन्तुक ध्वनिहरू
 लोहोरुड़मा पनि अन्य भाषामा जस्तै केही शब्दहरू र
 अरू नजिकका भाषाहरूबाट ध्वनिहरू सापटी
 लिइएका वा आगन्तुक भएर आएका छन् । मुख्यतया,
 लोहोरुड़ भाषाको दैनिक बोलीचालीमा अधिकांश
 नेपाली शब्दहरूको प्रयोग भएको पाइन्छ । धेरै
 अवस्थाका कारण लोहोरुड़ भाषामा नेपाली शब्दहरू

सापटी लिइ लोहोरुङ्ग भाषामा ग्रहण गरिएका छन् ।
यिनीहरूको उच्चारण लोहोरुङ्ग वर्ण अनुसार गरिएका
छन् । उदाहरणको लागि: लोहोरुङ्ग भाषामा झा र ज
वर्णहरु प्रयोग गरिदैनन्, जस्तो झापा जिल्ला को लागि
‘छापा चिल्ला’ लेखिन्छ ।

त्यसकारण हामीले लोहोरुङ्ग भाषाको लेखनमा नेपाली
शब्दका हिज्जेहरूलाई लोहोरुङ्गमा सापटी लिने बारे
निर्णय गरेका छौं ।

नेपाली स्वर वर्णहरु:

नेपाली स्वर वर्णहरु “छोटो” अथवा “लामो” हुँदैनन् । यीनिहरूलाई एकै किसिमले उच्चारण गरिन्छन् । तर^१
लोहोरुङ्ग भाषामा हरेक स्वर वर्णहरु छोटो र लामो
दुवै उच्चारण हुने भएकोले साधरणतया छोटो स्वरका
लागि नेपाली स्वर वर्ण जस्तै प्रयोग गर्ने र जहाँ लामो
स्वर वा दीर्घ स्वरका लागि यस प्रकारको चिन्ह (ঃ)
प्रयोगका गर्न लागि सिफारिस गरेका छौं ।

उद्धारणहरूः

उ (ु) अनि उः (ुः)

इ (ि) अनि इः (िः).

नेपाली व्यञ्जनहरू

केही सामान्य नेपाली ध्वनिहरू लोहोरुड्
उच्चारणहरूमा छैनन्, जस्तै तल दिइएका
ध्वनिहरूः

घ, ज, झ, ट, ण, त, थ, ष, श, क्ष, त्र र झ

नेपाली व्यञ्जन संयोजनहरूमा बिशेष नेपाली
चिन्हहरू हुन्छन्, लोहोरुड्‌मा भने हुदैनन् ।

त्यसकारण, तलका कुराहरू लोहोरुड्‌का निम्ति
हामी सिफारिस गर्दछौः

नेपाली वर्णहरूलाई लोहोरुड् भाषामा अड्गीकार
गरिएका छन् र यसको हिज्जे लोहोरुड् उच्चारण
अनुसार नै गरिएको छ । अध्याय ३ मा लोहोरुड्

वर्णमाला तालिकामा देखाइएका अक्षरहरू मात्र
 लोहोरुड् लेखनमा प्रयोग गरिनु पनै भएकोले यहाँ
 केही शब्दहरू बायाँ पट्टि नेपाली हिजजेहरू र दायाँ
 पट्टि लोहोरुड्‌को मौलिकतामा लेखन सिफारिस
 गरिएको उदहारणहरू देखाइएका छन्--

	नेपाली	लोहोरुड्
घ	घर	गर्
	घाट	गाट
ज	ज्याला	च्याला
	जेठ	चेठ
झ	झण्डा	छन्डा
	झरना	छारना
ठ	ढुङ्गा	ठुङ्गा
	ठिकि	डिकि
ण	प्राण	पारान्
	ऋण	स्त्रिन्

श	शुभ	सुभ
	शिशु	सिसु
ज	पञ्च	पन्च
	पञ्चमी	पन्चमि

नेपाली शब्दहरू लोहोरुड़्मा अंगीकार गरिएका छन् तर पनि अझ नेपाली शब्दहरू प्रष्टरूपमा चिनिएका छन् र यिनीहरूको हिजे पनि स्तरीय नेपाली अनुसार लिइएका छन् । केही उदहारणहरू :

नेपाली	लोहोरुड़्
स्याल	स्याला
सिक्री	सिकरि
एक	एक्क
मुन्द्री	मुन्दिरि
खोला	खोला
प्लेन	प्लेन
सुरुवाल	सुरवाला

अध्याय २

लोहोरुड् भाषाका स्वर वर्णहरू

लोहोरुड् भाषामा १४ वटा स्वरवर्णहरू छन्, ती मध्ये ७ वटा स्वर वर्णहरू छोटा र ७ वटा स्वर वर्णहरू लामा हुन्छन् । यी दुईवटा स्वर वर्णहरू, ए र एः, ध्वनि नेपालीमा पाइदैन ।

छोटा स्वरवर्णहरू	अ /	आ/ ा	इ/ ि	उ/ ु	ए/ े	ओ/ ो	ए/ े
लामा स्वरवर्णहरू	अः/ ः	आः/ ाः	इः/ िः	उः/ ुः	एः/ ेः	ओः/ ोः	एः/ ेः

छोटा स्वर वर्णहरू

यी छोटा स्वरवर्णहरू नेपालीमा उच्चारण गरे जस्तै उच्चारण गरिन्छन् । तल दिइएको तालिकामा ती सबै स्वरहरूलाई तीन अवस्थाहरूमा नै उत्पन्न भई

आएको कुरा देखाइएका छन्: शब्दको शुरूमा, शब्दको वीच भागमा (दुबै शब्दखण्डहरूमा अन्तिम व्यञ्जन वर्णसँग र तिनीहरू विना), र शब्दको अन्तमा ।

तल दायां पट्टि नेपालीमा ती शब्दहरूको अर्थ दिई उद्धारण दिइएको छ:

	लोहोरुड़	नेपाली
अ	अक्मा	मर्नु
	अड्मा	बग्नु
	सक्मा	सास
	टक्मा	अडेस लाउनु
	डक्मा	ठुड्नु
	ठक्मा	घोच्नु
	रा्	कुट्छ
	सग्	खांद्छ

आ	आप्मा	हान्नु
	आक्‌को	त्यो
	आक्मा	छवकपर्नु
	चाक्मा	सिंगार्नु
	काड्‌का	हामी
	साअमा	लेखनु
	माक्मा	सपना देखनु
	लाअमा	समात्नु
इ	इमा	सुत्यो
	इगा	यिनिहरु
	मिक्	आखा
	सिअमा	पर्नु
	सिमा	काकी
	मिक्‌चिवा	कचेरा

	चाःक्चि	खान्छन् (२ जना)
	टाक्मि	आउछन् (धेरै जना)
उ	उमे	मुख भित्र राख्नु
	टुक्मा	बिमार हुनु
	लुक्मा	गोरुले हान्नु
	नुक्मा	माडनु
	सुक्मा	पोल्नु
	युक्मा	घोडा चढ्नु
	हाबु	अड्कायो
	रःगु	हिर्कायो
ए	एमा	सेकायौ
	सेमा	जिस्कायौ
	वेअमा	महुरी
	लेमा	फकायो

	केअमा	माथि आउनु
	फेम्मा	पलटाउनु
	पुबे	निचोर्नु
	टुक्र्खे	टुःख्छ
ओ	ओप्लिङ्मा	जुनकिरी
	ओमा	उधार्नु
	खोम्मा	जम्मा गर्नु
	टोमा	ठेल्नु
	टाटोक्	आउन पाउछ
	आक्को	त्यो
	होईको	अकौ

नेपालीका छोटा स्वर वर्ण भन्दा फरक

लोहोरुड्मा नेपालीमा नपाईँने एउटा छोटो स्वरवर्ण ध्वनि पाइन्छ । यो e स्वरवर्ण जस्तै हुन्छ, यसलाई

हामीले ए / डे को रूपमा लेखन सिफारिस गरिएको छ । जुन स्वरले दुई अवस्थाहरूमा मात्र ध्वनि उत्पन्न गरेको पाइएको तल उदहारणमा देखाइएको छः
शुरूको शब्दमा र शब्दको वीचमा (दुबै शब्दखण्डमा अन्तिम व्यञ्जन वर्णसँग र तिनीहरू विना पनि), र अनित्तम शब्दमा :

	लोहोरुड़्	नेपाली
ए	सेअमा	तान्नु
	लेअमा	निकाल्नु
	टेअमा	कोट्याउनु
	नेअमा	पाउलिनु
	गाड़-टेअमा	पल्टाएर ल्याउनु
	मिखेअमा	विर्सनु

लामा स्वरवर्णहरू

लोहोरुड़्मा ७ वटा लामा स्वरवर्णहरू छन् । जस्तै

लामा स्वर ध्वनिहरू - अः, आः, इः, उः, एः अनि
ओः र एः पाइएका छान् । यिनीहरूको उच्चारण
चाहिँ

साधारणतयः नेपालीका स्वर वर्णका उच्चारण भन्दा
केहि लामो हुन्छ । यी स्वरवर्णहरू लेखनको लागि
छोटा स्वर अक्षरहरूका पछाडि नेपालीको विसर्ग
(यस्तो चिन्ह [:]) प्रयोग गर्ने सिफारिस गरिएको छ ।
इः र एः

तल दिइएको तालिकामा इः र एः दुई स्वरहरूलाई
तीन अवस्थाहरूः शब्दको शुरूमा, शब्दको वीच
भागमा (दुबै शब्दखण्डहरूमा अन्तिम व्यञ्जन
वर्णसँग र तिनीहरू विना), र शब्दको अन्तमा उत्पन्न
भई आएको कुरा देखिन्छन् । अन्य बाँकि स्वरहरूले
दुई अवस्थाहरूः शुरूको शब्दमा र शब्दको वीचमा
(दुबै शब्दखण्डमा अन्तिम व्यञ्जन वर्णसँग र
तिनीहरू विना पनि) मा मात्र ध्वनि उत्पन्न गरेको

पाइएकाले सोहि अनुसार तल दाया पट्टि नेपालीमा ती
शब्दहरूको अर्थ खुलाइए उदहारण दिइएको छः

	अःक्मा	बास्नु
	सःग्‌मा	धुनु
	डःक्‌मा	खन्नु
अः	पःड्‌मा	पड्कनु
	चःक्‌मा	मुछ्नु
	टाःबःक्	आउन थाल्छ
	आनागः	तिमि त
आः	आःक्मा	फटाउनु
	वाःअ्‌मा	बुझ्नु
	हाःमा	बाड्नु
	लाःप्मा	सल्कनु
इः	इःक्‌मा	उठाउनु
	इःअ्‌मा	सिकाउनु

	हि:कमा	बान्नु
	हि:	दिसा
	मि:	आगो
उः	उःकमा	ताज्जु
	उःगु	तान्यो
	टुःक्मा	पुछ्नु
	सुःक्मा	औल्याउनु
	नुःमा	निकोहुनु
एः	एःप्मा	टांस्नु
	पे:मा	उइनु
	टे:मा	पल्टनु
	ले:मा	जान्नु
	हे:मा	सक्नु
ओः	ओःप्मा	बाल्नु
	ओःमा	आंखां उधार्नु

	योःमा	भत्काउनु
	लोःमा	भन्नु

	लोहोरुड़्	नेपाली
एः	एःअमा	टोकनु
	लेःअमा	गर्नु
	टेःअमा	ल्याईपुराउनु
	नेःअमा	बर्नु
	डुःरुनेः?	दुड़गाले हान्यौ?
	ब्रेरुनेः?	चियौ?

लामो स्वर वर्णसँग छोटो स्वर वर्णको तुलना

लामो स्वर वर्णहरूका ध्वनिहरू छोटो स्वर वर्णहरू भन्दा फरक हुन्छन् । जस्तो - आ र ओ यिनीहरूका ध्वनि फरक हुन्छ र शब्दका अर्थहरू पनि फरक हुन्छ, त्यस्तै- आः र आ को भिन्न ध्वनि छ, तर

शब्दहरू फरक छन् ।

यहाँ केही लामा स्वर वर्णसँग शब्दहरूको उदाहरण दिइएका छन्, जसको छोटो स्वर वर्णसँग अकौ उस्तै शब्दहरूको आवाज भएको देखाइएको छ । यहाँ अन्तमा एउटामा चाहिँ स्वर वर्ण व्यञ्जनवर्णसँग शब्दखण्ड भएको र दुई वटामा चाहिँ व्यञ्जनवर्णसँग नभएका दुईवटा उदाहरणहरू देखाइएका छन्:

अः	(ने)	अ	(ने)
अःक्रमा	उक्काउनु	अक्रमा	मर्नु
सःग्रमा	धुनु	सग्रमा	खांदनु
मःग्रमा	खोले पकाउनु	मक्रमा	छोप्नु
डःग्रमा	खन्नु	डक्रमा	ठुड्नु

आः	(ने)	आ	(ने)
लोहोरुड़	लेखन	निटैशिका	

चाःक्मा	पैडनु	चाक्मा	सिंगार्नु
काःचि	कराउनु	काचि	हामी दुई
काःनि	कराउदैन	कानि	हामी धेरै
काःक्मा	नाघनु	काक्मा	चकिर्नु

इः	(ने)	इ	(ने)
इःमा	सिकाउनु	इमा	सुत्यो
टिःमा	लाउनु	टिमा	थिच्नु
लिःमा	खेल्नु	लिमा	गुलियो भयो
किःमा	भर्सर्नु	किमा	कुहियो

उः	(ने)	उ	(ने)
टुःक्मा	पुछ्नु	टुक्मा	दुख्नु
टुःमा	गोरु जुज्नु	टुमा	जिजुमा
कुःमा	तताउनु	कुमा	लाटी

एः	(ने)	ए	(ने)
एःप्मा	टांस्नु	एअमा	भांञ्जु
से:अ्मा	बोलाउनु	सेअमा	मार्नु
हे:अ्मा	खोक्नु	हेअमा	खस्नु
ले:मा	जान्नु	लेमा	फकायो

ओः	(ने)	ओ	(ने)
टोःमा	खन्नु	टोमा	ठेल्यो
होःमा	पोख्नु	होमा	सुनियो
कोःबु	टिप्पो	कोबु	छोप्नु

एः	(ने)	ए	(ने)
टे:अ्मा	ल्याउनु	टेअमा	कोट्याउनु
क्रे:अ्मा	बोलाउनु	क्रेअमा	उम्रनु
ले:अ्मा	गर्नु	लेअमा	निकाल्नु
से:क्मा	छान्नु	सेक्मा	थुन्नु

संयुक्त स्वर वर्ण (द्विस्वरहरू)

लोहोरुड़् शब्दहरूमा दुई वटा स्वरध्वनिहरू एकै साथ उत्पन्न भएका छन् । यहाँ दिइएको अनुसार केही त्यस्ता संयुक्त स्वरहरू पाइन्छन् ।

आ+इ, आ+उ, आ+ए, उ+आ, उ+इ, उ+ए, इ+ए र ओ+ए आदि ।

आ+इ	चाइः
आ+ए	टाःए
उ+आ	चुआ
उ+इ	चुइक्
उ+ए	कुःए
इ+ए	टिःए
ओ+ए	लोःए
आ+आ	टाआ
इ+इ	पिइट्टु
ए+ए	चे:ए

अध्याय ३

लोहोरुड् वर्णमाला

लोहोरुड् भाषामा उच्चारण, स्वर वर्ण र व्यञ्जन वर्णको धेरै होसियारीसाथ अध्ययन र छलफल पश्चात् हामीले लोहोरुड् भाषाको वर्णमालाको अक्षरहरू निम्न तरिकाले सिफारिस गरेका छौं । (यहाँ नेपालीबाट सापटी लिएका ध्वनिहरू सम्लग्न गरेका छैनौं)। यी अक्षरहरूलाई निम्न तरिकाले वर्णनुक्रममा राखिएका छन्। यी अक्षरहरूलाई शब्दकोष अनुसार क्रममा राखिएका छन् ।

अ	अः	आ	आः	इ	इः
उ	उः	ए	एः	ओ	ओः
ए	एः				
?	क	ख	ग		ड्
	च	छ			

	ଟ	ଠ	ଡ		
		ଥ	ଦ		ନ
	ପ	ଫ	ବ	ଭ	ମ
ୟ	ର	ଲ	କ	ସ	

अध्याय ४

लोहोरुड़्मा बिराम चिन्हरूको प्रयग

सामान्य नेपालीमा प्रयोग गरिएका चिन्हरू नै लोहोरुड़्मा पनि प्रयोग गरिएका छन् । बिराम चिन्ह प्रयोग गर्नु अगाडि खाली ठाउँ राखिंदैन । यहाँ लोहोरुड़्मा भाषामा विराम चिन्हरूको प्रयोग गरिएका केही उदाहरणहरू यस प्रकार देखाइएका छन्:

,	मैले भात खाए, मुसुरी दाल र हरियो साग (काडाए चाम चउड़्, मुसुरि पैतो नुड़् सागा)
;	मैले भात खाएँ; सिलासले मुसुरी दाल खानुभयो (काडाए चाम चउड़्; सिलासरे मुसुरि दाल चाउने)
:	निम्न कुराहरू खानुहोसः भात र मुसुरीको दाल (मिम्माहा थोका चाए- चाम नुड़् मुसुरिमि

	(पैतो)
.	मैले भात खाए। (काडा चाम् चाइड़ा)
?	के तिमीले भात खायौ? (आना चाम् चाअ़आनुहे?)
!	उसले सबै भात खायो! खोसे सठ्ठै चाम् चाइखेत्तु!)

यहाँ दुईवटा समूह गरी लोहोरुड़मा प्रत्यक्ष कथन र दोस्रो तहको कथन वा भनाईहरूलाई विराम चिन्हरूको प्रयोग सहित प्रस्तुत गरिएको छ । कमा (,) र खाली ठाउं ( ) भित्रका भनाई भन्दा पहिला अथवा अघि प्रयोग गरिन्छ, त्यसपछि उद्धरण चिन्हरूको प्रयोग गरिन्छ र भनाइलाई समेटिन्छ । अप्रत्यक्ष कथन वा भनाइहरूमा कुनै पनि त्यस प्रकारको उद्धरण चिन्हको प्रयोग गरिएन । उदाहरणहरू यस प्रकार छन्:

प्रत्यक्ष कथन	उसले भन्यो, “के तिमीले भात खायौ?” (खोसे लोसु, “आना चाम् चाआने?”)
दोस्रो प्रकारको भनाई	उसले भन्यो, “के तिमीले तिम्रो आमाको आवाज सुन्यौ? तिनले भनिन्, ‘तिम्रो भात खाउँ !’” (खोसे लोसु, “आनाए आनाम् आमाम् खानावा खेमुने?: खोसे लोसा, ‘आनाम् चाम् चाअए!’”)
अप्रत्यक्ष कथन	उसको आमाले उसलाई भात खाने कुरा बताइन् । (उम्माए खो चाम चामे खानावा लोसु॥)

वहुवचन स्वामित्व वाचकले सर्वनामहरूसँग सम्बन्ध
राखदछ | त्यसकारण, वहुवचनमा स्वामित्वका
शब्दहरू पूर्ण अलग र स्वतन्त्र रूपले लेखिन्छन् ।
जस्तैः तल केही उदाहरणहरू दिइएका छन् ।-

लोहोरुड़				नेपाली
खोचिमि/म्	+	खिम्	खोचिमि/म् खिम्	उनीहरूको घर
कानिमि/म्	+	खिम्	कानिमि/म् खिम्	हाम्रो घर
काचिमि/म् काचिगामि /म्	+	खिम्	काचिमि/म् काचिगामि/म्	हाम्रो (२) घर (समावेशी) (असमावेशी)
कानिमि/म्		खिम्	कानिमि/म्	हाम्रो (धेरै)

काड़्कामि /म्			काड़्कामि/म्	घर (समावेशी) (असमावेशी)
------------------	--	--	--------------	-------------------------------

२ संज्ञा (नाम)

२ (क) एकवचन र वहुवचन नाम:-

लोहोरुड़् भाषामा नामलाई वहुवचनमबनाउदा सो नामको पछाडि प्रायः चि प्रत्यय जोडी यसलाई नामसँगै लेखिन्छ । जस्तै उदाहरण:-

एकवचन		वहुवचन	
हुअ्वा	कुकुर	हुअ्वाचि	कुकुरहरू
खिम्	घर	खिम्चि	घरहरू
याअ्मि	मान्छे	याअ्मिचि	मान्छेहरू

२ (ख) संयुक्त नाम

संयुक्त नाम (दुई वटा संज्ञाहरु), यिनीहरूको आपनै भिन्नै किसिमको पृथक् अर्थ हुन्छ । तर संयुक्त रूपले जोडिएर एउटै अर्थ दिन्छ) लोहोरुड्मा धेरै जसो साझा हुन्छन् । यस्ता संज्ञाहरु एकैसाथ एउटै शब्दमा जोडेर लेख्न हामीले सिफारिस गरेका छौं । यहाँ केही उदाहरणहरु छन्:

संयुक्त संज्ञा		साधारण संज्ञाहरु	
हाड्हिम्	राज दरबार	हाड् खिम्	राजा घर
साप्वा	मसी	साप् वा	लेख पानी

२ (ग) परम्परागत संयुक्त नामहरु

३ सरल र संयुक्त प्रत्ययहरु

लोहोरुड्मा नामहरूमा धेरै प्रकारका प्रत्ययहरु हुन

सकछन्, जसलाई प्रत्यय जोडिएको भनिन्छ ।
 कारणवश यी प्रत्ययहरू नामसँग गाँसिन्छन् । सरल प्रत्ययहरूमा एउटा मात्र प्रत्यय हुन्छ जुन नामसँग जोडिन्छ । संयुक्त प्रकारका प्रत्ययहरू क्रमबद्धसँग हुन्छन् अथवा दुई वा सो भन्दा बढि प्रत्ययहरू नामसँगै जोडीएर लेखिन्छन् । तल विभिन्न किसिमका नाम प्रत्ययहरूका उदाहरणहरू देखाइएका छन् र तिनीहरू नामसँग जोडीएर लेखिएका छन्:

लोहोरुड़्				नेपाली
खिम्	+	पि	खिम्‌पि	घरमा
खिम्	+	पाड़्	खिम्‌पाड़्	घरदेखि
खिम्	+	नुड़्	खिम्‌नुड़्	घरसँग
खिम्	+	पा + नु	खिम्‌पानु	घर भएर

खिम्	+	मि	खिम्मि	घरको
खिम्	+	ए	खिम्ए	घरले
खिम्	+	गः	खिम्गः	घर त

यहाँ लोहोरुड् भाषाका ती शब्दहरू कुनै बेला प्रत्यय जस्तै हुन्छन्, त्यसले संज्ञाहरूको कार्यलाई परिवर्तन गर्दछ र यी शब्दहरूलाई छुट्टै लेखिन्छन्। यी शब्दहरू प्राय विना संज्ञा एकलै भएका अथवा लेखिएका हुन्छन्। यहाँ तल तालिकामा तिनीहरूको उदाहरण प्रस्तुत गरिएको छ:

लोहोरुड्				नेपाली
खिम्	+	थाःरि	खिम् थाःरि	घरसम्म
खिम्	+	हःड़सि	खिम् हःड़सि	घर भित्र

४ शाब्दिक वा मौखिक रूप

४ (ग) नकारात्मक पूर्णता

लोहोरुड़् भाषामा नकारात्मक पूर्णताका पक्षका
शब्दहरूलाई दुई अलग प्रकारले पनि लेखिएका छन्:

लोहोरुड़्	काड़ाए + मान् ले:	+	ट्	इडा	काड़ाए मान् ले:टिडा
नेपाली	मैले छैन गरे	+ को			मैले गरेको छैन

४ (घ) क्रमिकता

यहाँ लोहोरुड़्मा प्रगतिको क्रमिकतालाई भिज्ञै
किसिमले यसको प्रक्रिया र कार्यलाई देखाइएको छ ।
यसको निर्माण सामान्य (धातु रूपायन) रूप बनाउने
क्रियाद्वारा निर्माण हुन्छ यसले समकालिक प्रत्यय-ए
सिकुड़् ले सहायक क्रिया “हनु , छु” लाई पछ्याउँछ

| यसरी यी दुबै मुख्य क्रिया र सहायक क्रियाहरूको पूर्ण रूपान्तरण हुन्छ | यसैले हामी यी पूर्णकालिक शब्दहरू दुई अलग रूपमा लेखिएको कुरा जानकारी गराउँदछौं ।

लोहोरुड्	काडाए ले:अमा	+	ए	सिकुड्	काडाए ले:अमे सिकुड्
नेपाली	म गर्छु	+	दै	छु	म गर्दै छु

यहाँ केही विभिन्न किसिमका क्रमिकताका उदाहरणहरू उल्लेख गरिएका छन्:

लोहोरुड्	नेपाली
खोचिए ले:अमे सिकुचि	उनीहरूले गर्दैछन
खोचिए खो पे:से पःगामि	उनीहरूले उनको हासो उडाउदै उभे ।
खो खेम्से पेनुक्	ऊ सुन्दै बस्छ ।

४ (छ) सहायक क्रिया

अन्य प्रकारका मौखिक संरचनामा दुई वटा क्रियाहरूको पूर्ण रूप कुनै पनि प्रत्यय बिना निर्माण भई तिनीहरू गाँसिएका हुन्छन्, जसमा पहिलो क्रियाले शुरूको अर्थ दिन्छ, र दोस्रो क्रियाले त्यसको केही वास्तविक अर्थ बोकेको हुन्छ । यी दुबै क्रियाहरूको बनोटमा प्रत्यय र उपसर्ग सहित पूर्ण क्रियाको रूप बनेको भएता पनि **यिनीहरूलाई** एकै शब्दमा लेखिएको कुरा सिफारिस गर्दछौं ।

ले:अमा (गर्नु)	+	पिअमा (दिनु)	-->	ले:पिअमा (हमीलाई गगरीदिनुस)
रःग्मा (पिट्नु)	+	(हाल्नु)	-->	रःग्इत्तु (उनीहरूले उनलाई पिटी हाले)
ले:अमा (गर्नु)	+	खाङ्मा (हेर्नु)	-->	ले:खाङ्मा (गरी हेरौ)

चिःक्टि डामा (पुरयानु)	+	(झार्नु)	-->	चिःक्टिडामा (पुरयाई दिओै)
------------------------------	---	----------	-----	------------------------------

४ (ज) क्रिया शब्दहरूको समूह

अको प्रकारको मौखिक बनोटमा क्रियाले संज्ञासँग सम्बन्ध गांस्दछ अथवा क्रिया संज्ञाको पछाडि आउदछ। यसको बनोट पनि दुई छुट्टाछुट्टै शब्दहरूमा लेखिएको कुरा हामी जानकारी गराउँदछौं।

सोम् (भित्रिमन कलेजो)	+	टुक्रमा (दुख्नु)	-->	सोम् टुक्रमा (उनले तिनीहरूलाई माया गर्यो)
निवा (मन)	+	मिच्चामा (संझनु)	-->	निवा मिच्चामे (मैले बिर्सिन)
निवा	+	एअ्मा	-->	कुयोःम् पुरे

(हृदय)	(भाँचिनु)		(उनको हृदय टुट्यो)
निवा	युड्मा		निवायुड्मा
निवा	टुक्मा		सोमटुक्मा
हःडः	पिअ्मा		हःड्पिअ्मा
निवा	आड्मा		निवाआड्मा

५ अव्यय/निपात

लोहोरुडः भाषामा विभिन्न किसिमका सानो अंशका शब्दहरू छन् । ती प्रत्येक शब्द अनुसार प्रयोग गरिन्छन् । केही अव्ययहरू शब्दहरूसँगै जोडिएर लेखिन्छन् भने केही छुट्टै अव्यय मात्रै लेखिन्छन् ।

५ (क) सानो अंशका अक्षरहरू प्रत्यय जस्तै लेखन हामी यो सुझाउ दिन्छौ । निम्न प्रकारका अव्ययहरू प्रत्यय जस्तै गरि लेखिएका छन् किनकि यिनीहरूले शब्दलाई स्पष्ट प्रभाव पार्दछन् :

लोहोरुङ् निपातहरू	नेपाली	लोहोरुङ् उदाहरण	नेपाली उदाहरण
न	नै	ले:कुन गरक्न	गर्छनै यसरीनै
रे	पो	आनारे?	तिमि पो?
रः	त	खोनुरः?	हो त?
गः	त	इगगः	यो त
रुः	कि	आनारुः?	तिमि कि?
रोः	हो	माड्मि खेनरोः? ?	केको तिहुन हो?
म	त	टामाम	आउन त
यो	है	खाडियो	हेर्यौ है

अध्याय ५

लोहोरुड़ पाठ

तल लेखिएको लोहोरुड़ भाषाको पाठमा प्रयोग
गरिएका शब्दहरू स्तरीय लेखनशैलीको लागि
उदाहरण बनेकाछन् ।

सकृपामि काथा

आरे माअलुड़पि एक्को भेडा गोठ्ठाबि याअमि
माआमिरो हानाम्सुड़ लेन्टा सेन्टा एक्को सकृपा
टायुड़से रछ । हाड़ गोठ्ठा बि युड़मिम्पा चोब्नो
दहि नुड़ दुरु चैखेयुड़सु रछ । हाड़ इअ्या सकृपाए
गोठ्ठाबि चुहा दहि नुड़ दुरु चामेपाईमिम्पा बेला
गोठ्ठाधानि सो गोठ्ठाबि टाःडा हाड़ सकृपा नुड़
गोठ्ठा धानि चुप्सखेडाचि हाड़ काम्नुरो

यामुचाडाचि । यामुचामारोः सक्पा ए गोठठाधानि
 लोडु “आना काम्नुए लेना मान्ठाभने आनाम् काम्
 रक्मा जिउभोरि टाडाक् माआ तर काम् चै माड्पारा
 जिउ भोरि टाडाक् टेनो चुहा ? कासो आना रक्मा
 नो काम्नुए टाडाक् मेडिडमा लिहिअडे ?
 कामानुड् गोठठाधानि सिम्डु । गोठठाधानि ए सक्पा
 लोःडु “आना कारक्मानो काम्नुए लिमाम् लागि आम्
 जिउभोरि आने एमेड् सिमाले हाड् मिमिएम्माले
 हाड् आना सुड् कारक्मान काम्नुए लिबक्ना ”
 सक्पाए गोठठा धानिमि खानावा खेमु हाड् “लु
 कासुड् आक्रक्नो लेडा लोडु ।” गोठठा धानि ए
 सक्पा लोसु के माड् माड् लोअनारो मम नो लेमा
 लेना, हाड् सक्पा ला काडा । आक्रकोबाड् गोठठा
 धानिए सक्पा आम् जिउभोरि एमेड् सिरे हाड् मिः ए
 एमेलोःडु हाड् सक्पा ए उम् जिउभोरि एमेड् सिःडु
 हाड् मिः ए एमपोडु । मिः ए एम्बेटु रक्न सक्पा मि

ਟਾਡਾਕ ਪਿ ਮਿ: ਸੁਕਟਿਖੇਡਾ ਹਾਡ ਚਟਟਟ ਕਾ:ਸੇ ਮਿ:
ਤਮ ਜਿਤ ਬਿ ਹਾ:ਬਕਾ । ਸਕਪਾ ਆਤਥਾ ਛੋਲੇਡਗੇ,
ਆਤਥਾ ਛੋਲੇਡਗੇ ਕਾਮਾਨੁਡ ਚੇਪਡਾ ਹਾਡਕੇ ਗੋਠਠਾ
ਧਾਨਿ ਏ ਡਾਡੈ ਡਾਡਾ ਪਿਨੇ ਲੋਡੁ, ਸਕਪਾ ਡਾਡੈ ਡਾਡਾ
ਪਿਨਡਾ ਹਾਡ ਪਿਮਮੇ ਪਿਮਮੇ ਸਕਪਾ ਧਾਕਟਾਖੇਡਾ, ਗੋਠਠਾ
ਧਾਨਿਮਿ ਪਾਲੀ ਤੇਸੈ ਤੇਸੌ ਲੋ:ਡੁ ਹਾਡ ਸਕਪਾ ਤੇਸੈ ਤੇਸੌ
ਪਿਮਪਡਾ । ਪਿਮਬੇਮਾ ਰਕਨ ਏਕਕ ਧੋਵਾ
ਠੋਮਟਿਖੇਮਿਸਪਾ ਠਾਲੋਬਿ ਸਕਪਾ ਚੇਡਿਡਖੇਡਾ ਹਾਡ
ਆਕੁਬਿਨੀ ਸਿਖੇਡਾ । ਗਰਹਾਡ ਗੋਠਠਾ ਧਾਨਿ ਏ ਤਮ
ਨਿਵਾ ਟਿ:ਡੁ ਹਾਡ ਸਕਪਾ ਸੇਡੁ ।

अध्याय ६

निष्कर्ष

यो सानो पुस्तिकामा दिइएका सल्लाह र सुझाउले
लोहोरुड़ भाषाको साक्षात्ता र साहित्यको उत्थानमा
सहयोग गर्नेछ भन्ने हामीले पूर्ण आशा राखेका छौं ।